

2

Druhý večer. Lucie chce vědět, kdy to začalo... a navrhuje datum: srpen 1968. Takže na pořadu je pražské jaro, jeho program a jeho vyhlídky... i kdyby třeba Rusové nepřijeli...

Tak začněte. A já mám hned otázku – ta se asi často bude vracet: náš, můj průser, nebo řečeno slušněji, náš propad do toho, v čem žijeme, začal vstupem vojsk, jak se píše, v srpnu 1968, krátce sovětskou okupací, ne?

Moc lidí si to myslí, mají stejný názor jako vy. A nejsou to snad – po vančurovsku – nějací hejholové z čítárny, a nebyly jim tehdy, když se to stalo, čtyři roky jako vám, ale třicet a čtyřicet, lidé vzdělaní, talentovaní a dobře informovaní, někdy přímí účastníci těch dramatických událostí. Citovala jste včera Milana Kunderu. Tenhle ve světě dnes nejproslulejší český spisovatel a přímý účastník Pražského jara 1968, které invazi předcházelo, si dokonce myslí, že sovětská okupace šla až do kořenů národního osudu, narušila samu »identitu národa« natolik, že Čechům a Slovákům hrozí, že budou pohlceni »ruskou civilizací«. O té Kundera nemá příliš lichotivé mínění; je prý »radikálním popřením moderního Západu«, tedy té civilizačně kulturní oblasti, k níž Čechy a Československo patřily. Srpnový vpád se podle Kundery rovná pomalému »mizení všeho, co u nás bylo kulturní«. Prý i jazyk, řeč, se stanou »pouhým folklorem, který zajde dřív nebo později přirozenou smrtí«. Kundera tedy, jako vy, vidí v srpnu 1968 otrěs, tragédii, katastrofu, počátek našich dnešních lidských, občanských a kulturních malérů.

A není sám. Francouzský filozof Jean-Paul Sartre soudí, že »revolucionáři v Čechách a na Moravě« nechtěli nic jiného než »měnit sebe a současně měnit svět trpělivou a vytrvalou výstavbou svého socialismu«, chtěli »setrvat v sovětské zájmové sféře«, »ani je nenapadlo popírat vůdčí postavení velkého bratra« – a bác ho!, ještě se tento socialismus domácí vůně nenarodil, a »už byl zardoušen kontrarevolucí«, tedy »vyděšenými sovětskými představiteli«, dodává Sartre. Výsledkem byl nejenom strnulý, byrokratický, kasárenský, »prefabrikovaný socialismus«, ale Sověti se tu dopustili »válečného zločinu«, neboť tehdejší zápas Čechoslováků byl prý velkým »hledáním pravdy« a civilizovaných vztahů mezi lidmi.

KAPESNÍ PRŮVODCE INTELIGENTNÍ ŽENY PO VLASTNÍM OSUDU

A tak bychom mohli pokračovat na námět »pražské jaro – náš osud«: bylo krásné, ale moskali zabrali. Od té doby to s námi jako národem jde rychle z kopce.

To je taky váš názor?

Není, ale o tom až za chvíli, když vás to bude zajímat. Existuje totiž mínění právě opačné, že týž český a slovenský národ by čekala opravdová pohroma; kdyby totiž sověští bratři nepřijeli, pražské jaro vypselo v léto a socialismu u nás byla vtištěna dosud nevidaná podoba – lidská (což není zrovna moc lichotivé svou implikací). Možná že jste četla o tom poučení vůdčích čs. komunistů někdy z roku 1970...

Ano, zajásala Lucie a mile se uchechtla, o tom něco vím, jako že to byla kontrarevoluce s cílem oslabit vedoucí postavení dělnické třídy... a jako vrátit poměry do buržoazních dob. Hrozilo prý nebezpečí občanské války, proto byl vstup spojeneckých vojsk potřebným a správným řešením, vstříc zářným zítřkům... a další takový kec.

Výborně! Proti tomuto úřednímu výkladu, který jste tu tak bystře odreditovala, o nezbytnosti vpádu, existují četné poučení jiných, neméně vůdčích čs. komunistů, a ti říkají něco úplně jiného. Mnozí z nich byli sami přímými i předními aktéry ve vysoké hře, která se tehdy odehrávala, jejich jména jsou Zdeněk Mlynář, Jiří Pelikán, Ota Šik, Zdeněk Hejzlar a další. Ti všichni – a s nimi i řada nezúčastněných, tudíž objektivních a poučených pozorovatelů západních – se shodují v tom, že v údobí pražského jara, tedy od doby, kdy Dubček vystřídal Novotného, až do chvíle, kdy Sašu, tohoto půvabného sentimentálního marxistu, násilně odvezli do Ruska, se nikdy v ČSSR nechystala kontrarevoluce, nikdy nebyl opravdu ohrožen mocenský primát komunistické strany, tím méně svatá aliance československo-sovětská, žádní revanšisté na západ od Šumavy nečekali na povel k úderu, třídní podstata režimu trvala – krátce, »pilíře socialismu«, jak se jim v Moskvě rozumí, zůstaly neporušeny. A že tedy vpád armád pěti socialistických zemí do šesté byl ostudný a zbytečný, rozhodně celé aféře naprosto neúměrný. Tak Mlynář v jedné z nejpozoruhodnějších knih na tento námět – titul vám později napíšu – dokazuje, že komunistická strana si podržela všechny »základní nástroje moci«, že sovětské obvinění z pokusů o obnovu kapitalismu je »absurdní«; odbory zůstaly jednotnou a jedinou organizací, armáda a Bezpečnost byly vždy připraveny zasáhnout »na obranu oficiální politiky strany a státu« – krátce, že »kontrarevoluční situace« nikdy nenastala a ani nehrozila.

PAVEL TIGRID

A tak tady to máte: jedna a táž událost nebo společenský proces, interpretovaný jedněmi i druhými dokonce podle stejných ideologických pouček, se jeví v konečném hodnocení zcela protichůdně. Mlynář sice nepopírá, že pro »sektářskou interpretaci marxismu« (rozumí se tu ta sovětská) se pražskojarní názory a postupy mohly jevit jako kontrarevoluční, zatímco pro věci komunismu neméně oddané soudruhy to naopak bylo úsilí »řešit existenční problémy a rozpory socialismu« s cílem tento socialismus nezbytnými reformami posílit a upevnit. Takže kdyby se býval pokus povedl, abych to převedl na váš problém, v socialismu s lidskou tváří by se dalo slušně, dosti svobodně a docela vesele žít, dnes večer byste na téhle terase popíjela bezstarostně a ani ve snu by vás nenapadly ty otázky, které tu teď na mě šijete. Věděla byste, kam patříte, proč tam patříte a proč tam zůstáváte. Jenže...

Počkejte s tím jenže... Pořád tady někoho citujete, ale nic o tom, jaký je váš názor. Tak byla to kontrarevoluce, nebo nebyla?

Nebyla a byla – a teď se, Lucie, honem napijte, než mě obžalujete z kličkování a obojakosti. Nebyla to kontrarevoluce, nebyl to ani pokus o ni. Českoslovenští reformní komunisté prokazatelně neměli v úmyslu odbourat komunismus, restaurovat kapitalismus, tím méně nastolit pluralitní politický systém, tedy parlamentní demokracii se všemi občanskými právy a svobodami, které takový systém předpokládá. Stačí nahlédnout do Akčního programu z dubna 1968 a pozdějších stranických dokumentů, aby bylo jasné, jaká omezení mocenského a třídního rázu se tu ukládala. Je pravda, že *ex post*, tedy po činu, pár českých reformistů a západních levičáků i liberálů psalo o pražském jaru jako o revoluci (což se ve stalinském slovníku rovnalo kontrarevoluci), jako o revolučně novém modelu socialistické společnosti. Ale ti patří do kategorie revolucionářských snů a vyskytnou se po každé prohrané či promarněné šanci. Jisté je, že ať už »obrodný proces« z osmašedesátého roku byl cokoli, kontrarevoluce to nebyla.

Tak jak to, že zároveň taky byla?

K tomu, Lucie, potřebuji pár minut vaší trpělivosti. Ale jednou větou je možné shrnout tento rozpor zhruba takto: čistě teoreticky, marx-leninsky řečeno, nemůže být o kontrarevoluci řeč; nicméně v sovětském (a nikoli jen stalinském, ale i brežněvovském) pojetí téže ideologie to kontrarevoluce byla. Sovětský stát není totiž jen komunistická země, je to hlavně a především velmoc. Po druhé světové válce se Stalinovi podařil historický čin – rozšířit rozhodující vliv a moc Sovětského svazu na řadu zemí střední a jihovýchodní Evropy (když už za války prostě anektoval baltské státy, Besarábii a část Polska). Ideologie tu nebyla důvodem, ale často jen záminkou pro sovětské výboje a anexe. Do to-

KAPESNÍ PRŮVODCE INTELIGENTNÍ ŽENY PO VLASTNÍM OSUDU

hoto rozšířeného sovětského panství dosadil Kreml své místodržící, od nichž požadoval bolševickou bdělost a ideologickou pevnost, čímž se především rozuměla totální věrnost, navždy a beze zbytku těm, kdo právě v Kremlu vládli. Když se místodržící jako »věrní internacionalisté« osvědčili, mohli zůstat u moci; pokud se naopak této základní povinnosti zpronevěřili, skutečně nebo údajně, museli jít, dříve nebo později, po dobrém, ale spíše po zlém. Tak Nikita Chruščov, který sám rád vystupoval jako stoupenec reform, vyhrožoval v roce 1956 intervencí Rudé armády v Polsku, jestliže komunisti a první tajemník strany Gomulka si nepřestane zahrávat s reformami, které by mohly oslabit vliv Moskvy. Týž Chruščov v témže padesátém šestém roce rozstřílel maďarskou revoltu – tedy zase pokus o větší nezávislost na Kremlu – a nevdalo mu, že byli popraveni nebo pozavíráni její iniciátoři, většinou komunisté. Podobně o dvanáct let později zlikvidoval Brežněv Dubčeka a druhy nikoli snad pro ideologické úchytky, jak by se z Poučení a podobných výkladů mohlo zdát, ale proto, že (jak řekl) se KSČ stala »debatním klubem«, místo aby vládla z moci Sovětů, v jejich intencích a podle jejich »ukazů«. Žádný »ukaz« nepřikazoval reformu, »obrodu«, tím méně nějaký socialismus s lidskou tvář. Věrný internacionalista a dlouholetý člen předsednictva ÚV KSČ Vasil Bilak to po vpádu vyjádřil zhruba takto: Co to je za komunistickou stranu, která místo aby »použila moci«, ustupuje kdejakému třídnímu nepříteli tak dlouho, až třídní bratři musí přijet na tancích, aby nepříteli pomohli zdolat. A pokud se to někomu nelíbí, copak věci nebyly od počátku jasné, copak soudruh Brežněv opětovně nevaroval Dubčeka, že Československo je důležitou součástí socialistického tábora, že kdyby z něho vypadlo, rovnalo by se to popření výsledků druhé světové války – a to že Moskva nedovolí »ani za cenu třetí světové války«? Vždyť komunisté nezavěšují život jen svému národu, ale také, ne-li především, mezinárodnímu proletariátu a jeho avantgardě – Sovětskému svazu.

Ze všech *těchto* hledisek pražské jaro kontrarevolucí bylo, navíc návod k ní už deset let před událostí prý připravovala v cizině »reakční emigrace«. Tak pravil soudruh Bilak a měl ovšem také pravdu. V Polsku o dvanáct let později, v situaci pro režim krizové, se střídali první tajemníci vládnoucí strany, až se našel ten, který ruský vpád do země zadržel slibem, že domácími silami zlikviduje revoltu polských dělníků, oslabujících vládu Moskvě povolných prokonzulů, a tudíž i mocenskopolitické zájmy Sovětů – a slib dodržel. O něco později v Afghánistánu byla vláda komunistických místodržitelů pro vkus Moskvy ne dost poslušná, a tak na pomoc »zdravějším silám v zemi« přišla Rudá armáda v síle sto tisíc mužů.

PAVEL TIGRID

Takové jsou skutečnosti. Myslím, že dokazují dost přesvědčivě, že Moskvě tak moc nezáleželo na tom, kdo a jak v té či oné zemi »reálného socialismu« vládne, zda uplatňuje či ne poučky marxismu-leninismu, ale zato přísně dohlížela na jedno: aby špičkoví představitelé moci v těchto zemích byli bezvýhradně lidmi Kremlu, kteří s oddaností a nadšením, neustále proklamovaným, přijímají a uplatňují příkazy z jediného centra skutečné moci bolševismu, z Moskvy, nebo lépe: těch, kteří tam jsou právě u moci.

V tomto smyslu je třeba rozumět i tzv. březněvovské doktríně o omezené suverenitě: ta určovala, že každá komunistická strana může sice po svém vykládat principy socialismu, ale nesmí se od nich odchýlit (a Moskva ovšem určuje, co je odchylka a co ne); komunistické strany nejsou odpovědné jen sobě samým, ale celému světovému komunistickému hnutí. Státní a mezinárodní zájmy socialistických zemí se nesmějí dostat do konfliktu se zájmy socialismu (rozuměj mateřské země socialismu, SSSR). Jinými slovy, první komunistická velmoc na světě má právo a povinnost zasáhnout všemi prostředky všude tam, kde socialismus sovětského typu je ohrožen, ať už skutečně či údajně.

Takže, abych to zakončil, pražské jaro ohrozilo – reálně, ale hlavně potenciálně – sovětskou nadvládu nad Československem, jak ji zavedl Stalin a jak ji uplatňovali jeho nástupci. Poslední z nich v řadě, Michail Gorbačov, má snad jakési úmysly revidovat historii. Asi v tom smyslu, že v šedesátém osmém nešlo o kontrarevoluci, ale o legitimní a už nevyhnutelný pokus dostat komunistickou stranu a její turecké hospodářství z krize, do níž celou zemi táž strana zavedla. Tedy něco, o co se on sám pokouší v SSSR o dvacet let později.

Abych vám pravdu řekla, řekla v té chvíli Lucie, mně je vlastně úplně jedno, jestli tehdy u nás byla revoluce nebo kontrarevoluce. Když někam vpadnou cizáci, aby zničili, co lidi v té zemi chtějí, tak je přece věc jasná, ne? Já o tom pražském jaru moc nevím... Dubčeka jsem viděla na fotce, byl v plavkách a skákal po hlavě do bazénu, to se mi fakt líbilo, komunistický papaláš, a takhle se nechat vyfotit. Moje matka říkala, že Dubček měl ty nejlepší úmysly, i když byl komunista, a nebýt Rusů, tak mohlo pražské jaro vydat krásné plody, mohli jsme si všichni prima žít, jak poeticky tvrdil otec mého syna. Takže zas ti Rusové, můj osud... přijeli na tancích, dosadili Husáka a celou tu jeho posadu a s ním přišel i ten náš zoufalý šedivý, pitomoučký život, pro mě, pro Milana. Nebýt toho srpna, tak jsem tu dnes neseseděla a nelámala si hlavu, jestli mám zůstat doma, nebo emigrovat. Je to tak, ne? Co vy na to?

Že je to možné, ale zdaleka ne jisté. Říkáte: ti cizáci, ti Rusové, přijeli, obsadili, dosadili, poněvadž se konalo pražské jaro. Mohlo by se to – trochu dema-

KAPESNÍ PRŮVODCE INTELIGENTNÍ ŽENY PO VLASTNÍM OSUDU

gogicky – obrátit: kdyby vůbec nedošlo k pražskému jaru, cizáci by nepřijeli, neobsadili a nedosadili. Taky by nedošlo k žádnému pohybu, ani ve straně, ani ve společnosti, osvědčení místodržitelé by zůstali na svém místě, v daném případě jakýsi Antonín Novotný, první muž ve straně i ve státě. Tedy právě ten, jehož Pražské jaro sundalo napřed z funkce tajemnické a pak i prezidentské. Éra Novotného – neostalinské údobí šedivé nehybnosti, říkalo se všeobecně, i v KSČ (v této souvislosti vám doporučuji autentické záznamy ze tří plenárních zasedání ÚV KSČ z října a prosince 1967 a z ledna 1968, čte se to jak detektivka) – se pokládala za údobí represe a temna. A vidíte: brzo po nástupu Husáka a jeho týmu nosila mládež na klopě odznak s nápisem »Sorry, Tonny«, čímž se mělo říct: jo, mysleli jsme si, že za tvé vlády nám bylo zle, jenže teď je nám ještě hůř. Je tedy možné, že by vám stačil k trochu méně šedivému, méně pitomoučkému, méně bezvýhlednému životu, než je ten dnešní, tehdejší režim novotnovský, přesně podle průpovědky cyniků, že nikdy není tak zle, aby nemohlo být ještě hůř. V průměru by se to snad dalo vyjádřit takhle: jsou lidé, kterým nevadí lézt po čtyřech, pokud je nízký strop nesvobody nerozdrťí; a jsou jiní, kdo to prostě nesnesou, chtějí chodit po dvou, a tak si co chvíli rozbijí hlavu – nebo, pokud to jde, utečou. To je v kostce váš případ. Kdybychom v tom hrubě zjednodušeném průměru pokračovali, dalo by se říct, že pražské jaro byl právě takový pokus zvednout strop pro obecné společenské podmínky u nás tak, aby se mohlo chodit, lidsky i občansky, po dvou. Abychom v našem rozhovoru vůbec někam došli, bude třeba co možná nejpřesněji změřit, jak vysoký strop si reformní úsilí komunistů vymezilo, kolik metrů chtěli oni, kolik lid, kolik byste chtěla vy, jestli by to stačilo, nebo naopak by to přerostlo do nepřijatelných rozměrů, a taky jestli to je vůbec možné.

Tady už nám nezbývá, milá Lucie, než trochu zabočit do historie; slibuji, že výlet bude co nejkratší.

V druhé polovině šedesátých let byla dlouhá vláda Novotného a jeho ekipy (k níž patřil i Dubček a ostatní pozdější pražskojarníci) definitivně v krizi. Hospodářská situace byla katastrofální, záplatovací pokusy nedomrlé; slovenští komunisté rozhořčení »pražským centralismem«, inteligence pobouřená restrikcními zásahy úzké stranické špičky a její likvidační kulturní politikou, studentská mládež neklidná (pražští vysokoškoláci dokonce vyšli v říjnu 1967 do ulic, aby manifestovali za své požadavky), vedení strany bylo podrobeno dosud neslýchané kritice na spisovatelském sjezdu v Praze v červnu 1967. Tam bylo veřejně řečeno, že model socialismu, který jsme »nekriticky přijali«, nefunguje: »Za dvacet let,« soudil komunistický spisovatel Vaculík, »nebyla u nás

PAVEL TIGRID

vyřešena žádná lidská otázka – od primárních potřeb, jako jsou byty, školy, prosperita hospodářství, až po potřeby jemnější, které nedemokratické systémy vyřešit nemohou – jako je pocit plné platnosti ve společnosti, podřízení politických rozhodování kritériím etiky, víra ve smysluplnost i malé práce, potřeba důvěry mezi lidmi, vzestup vzdělanosti mas. A bojím se, že jsme se nepovznegli ani na dějišti světa, cítím, že jméno naší republiky ztratilo dobrý zvuk.«

Něco podobného se u nás dvacet let neslyšelo. Víc než to: spisovatelský sjezd (a na něm především komunisté) rozjel vůz kritiky, který už nebylo možno zastavit, a tak svým způsobem připravil půdu k politickému řešení krize. Vládnoucí klika byla zaskočena, ale nedala se. Uchýlila se, jako vždy v podobných situacích, k politice cukru a biče. Pohrozila studentům, ostrakizovala pár spisovatelů, do centra kritiky dosadila své věrné. Zároveň v aparátě strany uplatnila, co se dalo; Novotný po dlouhá léta rozdával peníze v zalepených obálkách členům ÚV a jiným stranickým funkcionářům, kteří mu dobře sloužili, předstíral, že nevidí, když si partajní špičky stavěly vily z kradeného materiálu a za pomoci černých pracovních sil – takže je měl v hrsti, kdykoli to potřeboval. (Sám ovšem nebyl o mnoho lepší. Zmíněný už Zdeněk Mlynář, za Dubčeka vysoký stranický funkcionář, nyní v emigraci, vyzradil, jak po popravě jiného vysokého funkcionáře – Vladimíra Clementise – si rodina Novotných zakoupila ložní prádlo a koberce po nešťastném viselci.)

Ale tehdy, v létě a na podzim 1968, ani represe, ani úplatky nestačily vytvořit hráz, která by zastavila vlnu nespokojenosti a kritiky. Podobně nebylo už možno zastavit nově nalezený tvůrčí elán v kultuře, zejména v literatuře, ve filmu a v divadle. Kulturní časopisy se předstihovaly v originalitě i odvaze, vycházely knihy původní i přeložené, které by ještě před pár lety neprošly cenzurním sítem, malá divadla a literární kabarety uváděly hry a skeče po všech stránkách u nás nevídané, český film prožíval svou »novou vlnu«, která měla ohlas v celém světě, Ladislav Mňačko, eso komunistické reportáže, uveřejnil ve Vídni svůj protinovotnovský román *Jak chutná moc* a na protest proti československé politice vůči Izraeli odjel do této země, jiní čeští spisovatelé tuto politiku podobili nemilosrdné a veřejné kritice. Krátce, blýskalo se na pražské jaro.

Tento společenský, politický, kulturní a umělecký pohyb, od nástupu komunistů k moci neslýchaný, spolu s hospodářskou krizí a všeobecnou nespokojeností navodil a patrně i uspišil kritiku ve špičkách vládnoucí strany. Tak už na zasedání Ústředního výboru KSČ v říjnu 1967 byl Novotný napaden mladým slovenským členem politbyra, málo známým Alexandrem Dubčekem, ale i starým komunistou Josefem Smrkovským a dalšími soudruhy. Ti hlásili,

KAPESNÍ PRŮVODCE INTELIGENTNÍ ŽENY PO VLASTNÍM OSUDU

že zemí jde nespokojenost a otevřená kritika, že v některých krajích je strana prakticky v rozkladu, že pomalu už nikdo ničemu nevěří a že jednou z příčin této krize je nadměrné soustředění moci v jedné rukou (kumulace funkcí) – to už byl přímý útok na Novotného. Ten viděl, že je zle. Zajel si proto honem do Moskvy a pozval tehdejšího kremelského pána do Prahy, aby mu tam jeho pošramocenou pozici posílil. Brežněv přijel v polovině prosince, ale za Novotného se moc nebral, jen žádal, aby nedošlo k žádným prudkým změnám, naopak, aby se disciplína ve straně i mimo ni upevnila a SSSR měl v ČSSR jako dosud spolehlivého a nebudného spojence.

Na prosincovém plénu ÚV KSČ Antonín Novotný, který se přece jen leccemu ve svých vysokých funkcích přiučil, provedl mírnou sebekritiku, zejména pokud šlo o Slovensko; a myslel si, že to bude stačit. Nestačilo. Rozvinula se totiž kritika stranické politiky, jakou žádný ÚV ještě neslyšel a asi hned tak neuslyší. Přední člen tohoto grémia, Ota Šik, shrnul situaci v zemi: strana i stát jsou v hluboké krizi, ekonomika je v troskách, nespokojenost lidu narůstá, dělníci jsou dezorientováni, straníci znechuceni, inteligence se bouří, mládež projevuje jasně protisocialistické nálady, vedení strany tohle všechno ví, ale neví si s tím rady, represe tu nepomáhá, spíše naopak. A uzavřel, že největší překážkou nápravy je soudruh Novotný. Smrkovský soudil, že nejde o vzpouru, ať už ve straně, v inteligenci, nebo mládeži, ale o obecnou nespokojenost se stavem věcí, za který hlavně odpovídá – soudruh Novotný. Ten se měl rozhodnout hned a vzdát se své stranické funkce; prý je to vnitřní záležitost KSČ a není proč strašit Moskvou a soudruhem Brežněvem. Soudruh Novotný rozhodně odmítl, aby ho někdo poučoval o »leninských normách«, zejména pak ti soudruzi, kteří sami mají nejvíc másla na hlavě.

Zasedání pléna bylo odloženo na počátek ledna. Ve vánočním údobí došlo k celé řadě intrik k záchraně Novotného – připravoval se dokonce vojenský a policejní zásah proti »rozkolníkům«, byl vypracován zatykač, na němž bylo 1 032 jmen, mezi nimi Dubček, Smrkovský a Šik. Na lednovém plénu Novotný »dal k dispozici svou stranickou funkci a začala složitá hra, kdo na jeho místo. Málo se ví o tom, že Dubček byl zvolen prvním tajemníkem víceméně náhodou. Kandidátů na tuto funkci bylo mnoho: Šik, Smrkovský, Lenárt, Černík, Laštovička. Tahačky trvaly celou noc, a když jmenované nezamítl Novotný, oponovali jeho protihráči. A tak byl navržen kompromisní kandidát: Dubček. Stalo se tak 5. ledna 1968. Novotný po jistém váhání se rozhodl Dubčekovu kandidaturu podporovat. Ne snad proto, že si myslel, že to je soudruh schopný, ale právě naopak. Člověk plachý až bázlivý, nerozhodný, snadno ovlivnitelný,

PAVEL TIGRID

a tudíž snadno manipulovatelný: z Pražského hradu, kde Novotný setrval v prezidentské funkci, by se tudíž leccos dalo zařídit tak, aby nový první tajemník ve své funkci dlouho nevydržel. Navíc byl Dubček Slovák, takže jeho jmenování bude dobře působit na Slovensku a zároveň půjde přece jen o příliš velké sousto pro české centralisty ve straně.

Ale kdo byl snad nejvíc překvapen jednomyslnou volbou Alexandra Dubčeka prvním tajemníkem ÚV KSČ, nebyl nikdo jiný než Alexandr Dubček. Dobromyslný Saša ve svém děkovním projevu sdělil, že ho opravdu »ani v koutku duše« nenapadlo, že by mohl být zvolen, že odpusťme si, co jsme si, soudruh Novotný odevzdal vcelku dobrou práci a teď společně uděláme všechno, aby se »stranická práce pozvedla«, a tím i »úloha a postavení naší KSČ«. Věru, ta děkovaná řeč nebyla státnická, spíš strejcovská.

Možná že nebude marné si něco říct o tom Sašovi, jehož fotka, jak skáče do vody, se vám tak líbila. Mě totiž taky zaujal, a tak jsem se kdysi o něm rozepsal. Asi v tom smyslu, že Dubček – na rozdíl od tolika oportunistů, kteří ho obklopovali – byl mužem *věřícím*: věřil, že marxismus-leninismus je nejpokrokovější nauka na světě, komunismus nejspravedlivější forma společenského uspořádání. A jestliže – a teď pozor, Lucie, tím se ledacos vysvětluje – ve jménu komunismu došlo k neúspěchům, chybám, nepravostem, pak to bylo *právě proto*, že čistá hvězda komunismu přestala být ukazatelem, že se někde vybočilo, že se zradily původní ideály. Tak se to učil, tak také věřil Alexandr Dubček. A pokud se ten ocelově lesklý stroj komunismu porouchal, špatně fungoval, nebo dokonce začal kolem sebe mlátit, pak to bylo proto, že necitlivé, jakkoli soudružské ruce v něm popletly drátky, přepálily je nebo špatně napojily: stačilo všechno zase dát na správné místo, drátky znovu dobře spojit a on, Saša Dubček, se skromně hlásí do řad těchto jemných mechaniků, hledících vstříc k budoucnosti. K této víře se poжил jakýsi až dětsky naivní, nevinný optimismus – proto měli lidi Dubčeka rádi. Ale byla tu také jeho váhavost, nerozhodnost, v politice se tomu říká slabost. Na »úvíčku« se mu říkalo »váhavý střelec«, »naivka«, »zpomalený Jánošík«, dobrák, který nerad rozhoduje, v nepřízni pak člověk uszlžený, měkkotina, sentimentální marxista. Tak soudili mnozí, ale ne všichni.

Tak Zdeněk Mlynář ve své knize *Mráz přichází z Kremlu* nepopírá, že Saša měl milý úsměv, dobrotivou tvář a nekradl, ale nebyl ani naivka, ani nevíniatko, které ve straně kdekdo šidil. Koneckonců pracoval čtrnáct let v mocenském aparátě po boku Novotného, znal železné a často zvlčilé zákony vládnoucích, boj o moc, intriky. Rozhodně pak nebyl žádný demokrat, ba dokonce ani dů-

KAPESNÍ PRŮVODCE INTELIGENTNÍ ŽENY PO VLASTNÍM OSUDU

sledný reformista. Věřil v principy marxismu-leninismu a zřejmě si opravdu myslel, že lidi v to věří taky.

Tomu, že Dubček měl tuhle ideologickou šťávu ve svém krevním oběhu, by nasvědčovala historika poměrně nedávná. Po téměř dvacetiletém mlčení už stárnoucí bývalý první tajemník, pak pracovník Lesní správy v Bratislavě a ještě později zapomenutý důchodce, se náhle ozval, poprvé a veřejně. Bylo to tak: v listopadu 1985 Vasil Bilak, člen předsednictva ÚV KSČ, poskytl jednomu západoněmeckému týdeníku interview, v němž vyjevil, co prý ještě nikdy nebylo řečeno: totiž že tehdy na sklonku pražského jara Dubček a jeho druzi připravovali koncentrační tábory pro »odpůrce pravicových sil«, rozumějte – pro Biláka a ostatní prosovětské »internacionalisty«. Zlá pomluva, ohradil se Dubček v listě, který poslal *Rudému právu* (nikdy nevyšel, otiskl jej deník Italské komunistické strany *Unità*): my dubčekovci jsme jenom podali návrh na zřízení takových lágrů pro »odpůrce socialismu«. Ostatně nic zřízeno nebylo, dodal Dubček, protože mezitím došlo ke vpádu vojsk Varšavského paktu. Bodrému Sašovi zřejmě ani nepřišlo na mysl, že věc sama byla hanebná a odsouzeníhodná – ne, on ji hájil, protože přece odpůrci nebo i jen kritikové »socialismu« patří za mříže! Navíc byl list stylizován v dřevěném partajním jazyku a ten, samozřejmě, srdce nezahřál. Jak vidno, sedmáct let po pádu sentimentální marxista Saša Dubček nic nepochopil, nebo pochopil úděsně málo.

Ozval se od té doby ještě jednou nebo dvakrát, vždy ve své osobní při, zřídka obecně. K oslavám sedmdesátého výročí Velké říjnové revoluce poslal do Moskvy blahopřejný list, jehož příjem byl veřejně ohlášen a tiskovou agenturou rozšířen k očividné rozmrzelosti oficiální československé delegace, vedené Husákem. Že by předehra k revizi některých hesel a osobností pražského jara?

Ať tak či onak, tehdy – na vrcholu »obrodného procesu« – byl první tajemník jedním z nejpobulárnějších lidí v republice. Dokonce i ta KSČ, na kterou dosud kdekdo nadával, se stávala přijatelnou. Začaly se číst partajní noviny a poslouchat rozhlas, poněvadž ty skoro denně přinášely neuvěřitelné novinky, třeba o minulosti této strany, o zavražděných soudruzích i jejich odpůrcích, o blahobytném životě papalášů a o chudobě a ponížení těch druhých. A tak sílilo sebevědomí lidí (vznikalo skutečně nezávislé veřejné mínění, které mělo možnost vyjadřovat se k věcem občanským), rostla popularita Dubčeka a jeho druhů, kteří tohle všechno umožnili. Jenže zároveň vyplávaly na povrch věci, o nichž z hlediska strany by bylo lépe pomlčet: temné historiky z minulosti, porušování zákonnosti, nejrůznější nešvary. Tlak zdola sílil, lidé se domáhali

PAVEL TIGRID

ještě více informací a hlavně více reforem, s nimiž se – po pravdě – dosud řádně nezačalo.

Dubček byl tím vším, touto živelností, jak se říkalo, dost vyděšený. Mlynář vzpomíná, jak si rozlíčený a zároveň rozlítostnělý Saša povolával k sobě komunistické novináře a přesvědčoval je, že média nesmí mařit jeho »dobré obrodné«, v cílech limitované úmysly, že stranická disciplína dosud platí – proč mi to děláte, naříkal dobrý tajemník Dubček a měl slzy v očích.

Berete mi iluze, přerušila mě Lucie. Vlastně jste dosud neřekl nic pozitivního.

To přijde, uvidíte, jenže asi ne hned.

A co kdyby... co kdybysme si chvilku hráli na co kdyby?! Tanky by nepřijely, Saša Dubček by zůstal, kde byl, lidi by ho podporovali, pražské jaro by pokračovalo, novináři dál vyváděli, ve Viole bysme se vyblbli...

Vy mě, Lucie, dojmáte a já si připadám jako cynik, a navíc protivný. Proto si rychle připijme, než se vám zprotívím docela. A zahrajeme si tu hru, kterou navrhuje. Rusové a jejich třídní bratři tedy nepřijeli, pražské jaro se rozvíjí podle plánu, který se nazýval Akční program, a jiných tehdejších stranických dokumentů. Dále předpokládáme, že tohle všechno bylo řádně schváleno mimořádným sjezdem KSČ, který v klidu proběhl, jeho závěry byly přijaty v Moskvě vcelku bez problémů, i když s jistými zárukami ze strany Prahy. Mimochodem, všimněte si, že oficiální název pro to, čemu tu říkáme pražské jaro, byl tehdy »obrodný proces«. To znamená, že se tu obrozovala strana, která se ocitla na pokraji rozkladu. To také byl první a hlavní cíl reformních komunistů. Teze zněla asi takto: když se obrodí strana, vedoucí síla v zemi, obnoví se také společnost – především hospodářsky, ale i politicky, kulturně, což povede k vyšší občanské odpovědnosti, lepšímu smyslu pro poctivou práci, k slušným vztahům mezi lidmi. Jeden z odborných týmů, jmenovaný vedením KSČ k vědeckému prozkoumání nesnáží, konstatoval, že krize v zemi »zasáhla všechny sféry našeho života«, ale také že to byli výhradně komunisté, kteří dali podnět k obrodnému procesu a kteří musí zůstat vždy a všude v jeho čele: »Po zvolení soudruha Dubčka v lednu 1968 byly vytvořeny mocenské předpoklady pro start obrodného procesu.«

Proč ne, to zní dobře, řeknete si, strana – nestrana, hlavně že se bude líp a svobodněji žít. Žijeme tedy v naší hře na co kdyby... podle Akčního programu a jeho doplňků, někdy to jde dobře, někdy naopak trochu pomalu, aspoň pro část lidu obecného a jistotně pro inteligenci (máme přece ve vedení pořád ještě ošklivé dogmatiky, kteří brzdí rozjetou tramvaj stranické i obecné euforie). Tak Milan Kundera soudí (jak také opravdu napsal), že na jaře 1968 poprvé

KAPESNÍ PRŮVODCE INTELIGENTNÍ ŽENY PO VLASTNÍM OSUDU

od sklonku středověku jsme »vstoupili do středu světových dějin« a dokonce »celosvětová levice« na základě československých událostí musí teď revidovat své cíle; dramatik komunista Pavel Kohout hlásí: naše země se »po staletích znovu stala kolébkou nadějí, a nejen našich nadějí«. Krátce, jak kdosi později trefně napsal, »Čechy začaly žít iluzí vlastní volby«.

Takže v našem scénáři je pražskojarní obloha modrá jak trojúhelník ve státní vlajce, žijeme podle Akčního programu a ten nám slibuje mnoho dobrot. Vezměme jen ty politické: proklamované příští svobody a práva občanů. V této chartě bezprostřední československé budoucnosti se praví, že komunistická strana, stále hlavní politická síla v zemi, si chce svou »vedoucí úlohu v naší společnosti zasloužit«. Bude uskutečňovat »socialistickou demokracii«. Nehodlá už být »univerzálním správcem společnosti«, tedy všechno centrálně řídit a kontrolovat, »vládnout nad společností«. Výslovně se zdůrazňuje, že politika strany nesmí vést k tomu, aby občané nekomunisté měli pocit, že jsou ve svých právech a svobodách (vedoucí) úlohou strany omezováni, ale naopak, aby »v činnosti strany viděli záruku svých práv, svobod a zájmů«. To není maličkost, ano, připomíná to Gorbačovem vyhlášenou *glasnost* o dvacet let později. Ale taky člověka napadne – ostatně v obou případech –, že v demokracii bez přívěsků zaručuje práva, svobody a zájmy občanů ústava, důsledně dodržovaná, nikdy politická strana, která naopak se jí musí vždycky podřídit. Ale dál. Akční program slibuje odstranit tzv. »kádrový strop«, tedy diskriminaci, kterou dobře znáte, systém, v němž jenom komunista může zastávat jisté funkce, jistá povolání, mít nárok na vyšší vzdělání a tak dále. Slibuje se dále ústavně zaručená svoboda projevu, svoboda pohybu (zejména výjezd našich občanů do zahraničí) a důsledná rehabilitace obětí nezákonností minulé éry, komunistů i nekomunistů, široké demokratické pojetí politických práv občanů, rozšířené pravomoce parlamentu, kontrola policejních orgánů, vzrůst nominálních mezd a s ním i celkové životní úroveň. V kultuře, ve školství, ve vědě nesmí se jako dosud »přeceňovat ideologická a politická úloha« těchto oborů. Přistoupí se k federalizaci státu, Slováci budou mít svou Slovenskou socialistickou republiku.

Výborně, bravo, a to tím spíš, že jak se praví, zásady Akčního programu, jeho záměry a cíle platí pro »nejbližší období«. Budou aplikovány do roka, do osmnácti měsíců.

Jenže – zase to jenže! – tyž Akční program obsahuje směrnice, které se nám moc nelíbí, které ta dobrá předsevzetí oslabují nebo vůbec popírají. I podle těch se v naší hře přece taky musíme řídit. Tak například strana si

PAVEL TIGRID

nadále podržuje vedoucí roli, i když si ji chce zasloužit. Ale jak, když zároveň výslovně odmítá konkurenci jiných politických stran – i socialistických. Zavrhuje také volební střetnutí, pluralistické a nemanipulovatelné, které jediné může spravedlivě rozhodnout o tom, kdo a jak ve státě vládne. Takže ta vyhlášená »socialistická demokracie« vlastně žádnou demokracií není a být nemůže. Tím spíše, že pokud Akční program vůbec hovoří o politických stranách, pak výlučně jako o politických silách, které mohou fungovat jen v rámci Národní fronty, a ta je založena na »společné socialistické koncepci politiky«. Tedy stínové strany jako dosud, bez nároku na případný a ve volbách mandátovaný podíl na vládní moci; ta zůstává v rukou komunistů a komunisty ovládaných »zájmových organizací«, které, jak se praví, nesmí být »vyřazeny z přímého vlivu na státní politiku«, což v krizových situacích není nic jiného než vláda ulice. Národní shromáždění, kterému Akční program ve své »dobré« části zajišťuje místo »nejvyššího orgánu státní moci« v zemi, je o pár řádek dál pasováno týmž Akčním programem na »socialistický parlament«, čímž se dvěma slovy ruší jak jeho svrchovanost, tak jeho nezávislost.

Ale to není všechno. Dva měsíce po vyhlášení Akčního programu v červnu 1968 přináší rezoluce ÚV KSČ směrnice, které se rovnají dalšímu omezení právě v oblasti svobod a práv občanů. Je to tu černé na bílém: proti existující socialistické společnosti nemůže žádná politická síla nebo strana »rozvíjet politickou činnost«, a to ani legální, poněvadž by to »ohrožovalo socialistický charakter společenského vývoje«. Tím se ruší dobrý úmysl Akčního programu, že občané už nebudou ve svých právech a svobodách omezováni. Nebo se v téže rezoluci požaduje »souhlas se socialistickým třídním uspořádáním společenských vztahů«, což se rovná orwellovské definici, že všichni jsou si rovni, ale někteří jsou si rovnější a ti také rozhodují o všem podstatném. V programových materiálech k XIV. sjezdu (obrozené!) KSČ se čte – myslím, že cituji doslova: »Vedoucí postavení strany musí být zabezpečeno institucionálně... souhrnem opatření... která by zajišťovala... hegemonii a preferenci komunistické strany tak, aby ani v Národní frontě, ani v zastupitelských státních orgánech... nemohlo dojít k menšinovému postavení komunistické strany.«

Ve výčtu by se mohlo pokračovat, ale nechci vás nudit: snad to stačí k závěru, že vlastně všechna ta práva a ty svobody, které reformní program komunistů občanům nabídl, byly týmž programem popřeny. Právo politicky rozhodnout – potvrdil Mlynář –, co je v zájmu společnosti, nemá tato společnost sama, ale komunistická strana a její ideologie.